

УДК [913:371.322.9] : 371.671

О. Нехомяж

М. Київ

**ФОРМУВАННЯ КРАЇНОЗНАВЧИХ ПОНЯТЬ В УМОВАХ
НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ ОСНОВНОЇ
ШКОЛИ ЗАСОБАМИ ПІДРУЧНИКА**

Анотація. У статті розкрито основні шляхи модернізації освітнього процесу основної школи з метою формування країнознавчих понять в умовах навчально-пізнавальної діяльності учнів. Обстоюється думка про те, що ефективне формування країнознавчих понять в умовах навчально-пізнавальної діяльності становить складову освітньої політики.

Ключові слова: країнознавчі поняття, навчально-пізнавальна діяльність, учні основної школи.

О. Нехомяж

**ФОРМИРОВАНИЕ КРАЇНОЗНАВЧИХ ПОНЯТИЙ В УСЛОВИЯХ
УЧЕБНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧЕНИКОВ
ОСНОВНОЙ ШКОЛЫ СРЕДСТВАМИ УЧЕБНИКА**

Аннотация. В статье раскрыты основополагающие пути модернизации образовательного процесса основной школы с целью формирования краеведческих понятий в условиях учебно-познавательной деятельности учеников. Обосновывается суждение о том, что эффективное формирование краеведческих понятий в условиях учебно-познавательной деятельности составляет базис образовательной политики.

Ключевые слова: краеведческие понятия, учебно-познавательная деятельность, ученики основной школы.

O. Nehomyazh

Annotation. The article reveals the fundamental ways to modernize the educational process of the basic school to form a local history of concepts in learning and cognitive activity of students. Judgment that the effective formation

of local history concepts in learning and cognitive activity is the basis of educational policy.

Keywords: natural history concepts, learning and cognitive activity, the primary school students.

Постановка проблеми. Ефективне формування країнознавчих понять в умовах навчально-пізнавальної діяльності зумовлена потребами шкільної практики, насамперед, сучасними вимогами до підготовки особистості, яка б відповідала сьогоденному інформаційному суспільству.

Інформаційне суспільство зумовлює зростання геополітичної конкуренції країн світу, яка передбачає інтенсивний розвиток усіх сфер суспільного життя, у зв'язку з чим рівень інтелектуального потенціалу держави становить передумову економічної та політичної самостійності держави, запорукою її конкурентоспроможності, позитивного рейтингу тощо [1; 2; 8].

Завдання створення нормативно-правової бази освіти, оптимізації мережі закладів освіти, трансформація вищої освіти, створення системи контролю ефективності освітньої діяльності, переходу до ступеневого принципу підготовки фахівців тощо стали розглядатись виключно під кутом зору якості освітніх послуг, що висуває нові вимоги до організації й управління навчально-пізнавальною діяльністю тих, хто навчається. Управління навчально-пізнавальною діяльністю варто визначити як проблему, розв'язання якої корелює з ефективністю реформування системи, сприяє становленню конкурентоздатної національної системи освіти.

Управлінню навчально-пізнавальною діяльністю присвячено розвідки В. Андрущенко, С. Гончаренка, Л. Горбунової, І. Зязюна, Л. Єршової-Бабенко, С. Клепка, М. Култаєвої, О. Локшиної, В. Лутая, О. Ляшенка, М. Михальченка, С. Сисоевої, О. Савченко, у яких окреслювана проблема отримала аспектуальне трактування.

Аналіз останніх досліджень. Цінним для нашого дослідження є розвідки науковців, спрямованих на розкриття актуальних питань управління національною освітою в умовах становлення і розвитку української державності. (К. Корсак, І. Охріменко, Т. Логвина-Бик). Питання управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів основної школи висвітлено у працях українських педагогів-дослідників, наукові інтереси яких пов'язані з розробкою теоретико-прикладних управління ЗНЗ (В. Бондар, Г. Калініна, Л. Даниленко, Ю. Конаржевський, В. Луговий, В. Маслов, Н. Островерхова, В. Пекельна, М. Поташник, Н. Протасова, С. Сисоєва, Т. Шамова) та моделюванням систем управління (Ю. Конаржевський, В. Пікельна).

М. Бурда, С. Гончаренко, І. Зязюн, О. Киричук, Ю. Мальований, М. Ярмаченко слушно підкреслюють, що соціальні зміни та інформаційний вибух впливають на організацію управління системою освіти, і якістю освіти зокрема.

Аналіз науково-методичної літератури показав, що проблему підвищення ефективної системи управління навчально-пізнавальною діяльністю порушено в численних наукових працях. Так, у педагогічній літературі Ю. Бабанський, З. Ков'язіна, А. Киверялг, І. Підласий, А. Поташник розкривають низку педагогічних умов, які забезпечують ефективність управління. Значну роль у визначенні підходів до розвитку сучасних закладів освіти відіграють дослідження, які висвітлюють теорію диференційованої освіти (Г. Балл, В. Безпалько, О. Бугайов, М. Бурда, Н. Буринська, С. Гончаренко, В. Паламарчук, І. Унт, І. Чередов, М. Шахмаєв та інші).

Мета статті – розкрити шляхи ефективного управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів основної школи засобом підручника у процесі формування країнознавчих понять.

Насамперед розкриємо теоретичне підґрунтя управління в умовах загальноосвітнього навчального закладу, що дозволить спроектувати модель

управління під час роботи з підручником. Управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів основної школи, є складним, багатогранним і нелінійним процесом, який має постійно координуватися і коригуватися суб'єктами управління адекватно до соціально-педагогічних умов його функціонування. З позицій системного підходу, управління модель управління навчально-пізнавальною діяльністю розглядатимемо як цілісну, відкриту соціально-педагогічну систему, що відповідає всім характерним ознакам складних систем. Найбільш істотними є: цілеспрямованість управління; ієрархічна підпорядкованість системи управління, що передбачає узгодженість централізованого управління з самоуправлінням при одночасній автономності компонентів системи; наявність у системі управління інтегративних властивостей, не притаманні їй окремим складовим; наявність взаємозв'язку і взаємозумовленості між компонентами системи, при якому зміна одного компонента зумовлює зміни інших компонентів системи управління; критеріальність оцінювання результативності функціонування системи управління; варіабельність окремих компонентів і стану (структура, функції, зв'язки) всієї системи управління [6; 7].

Виклад основного матеріалу дослідження. Результат управління залежить від рівня знань, професійної підготовки викладача, його вміння прогнозувати, використовувати сучасні методики, нові технології, форми і методи.

Управління педагогічним процесом – це впорядковані системи, спрямовані на керування групою, колективом; це складний багатофакторний, цілеспрямований процес дії методів управління на керований об'єкт, варіативність та добір методичних прийомів, технічних засобів навчання, відповідні технології, координація та взаємодія [3; 4].

Особливості управління освітянською сферою розкриваються в таких характеристиках, як цілеспрямований вплив суб'єкта на об'єкт управління;

вплив керуючої підсистеми на керовану з метою переведу останньої у якісно новий стан; упровадження елементів наукової організації педагогічної праці тощо.

Сучасна педагогічна думка презентує погляди науковців на поняття «управління» і розкриття його сутності на основі методологічної основи. Для сучасної теорії і практики управління, зокрема соціально-педагогічними системами, пріоритетним є системний, особистісно орієнтований, компетентнісний підходи, що передбачає врахування в управлінні тенденцій розвитку освіти; впливу зовнішнього середовища на керовані процеси; моделювання цілісних педагогічних й управлінських структур. Найголовнішим є забезпечення відповідності управляючої підсистеми і підсистеми, що управляється, оскільки лише за умови такої відповідності можливий динамічний розвиток навчально-виховного процесу згідно з метою закладу освіти.

Навчальна діяльність – це спільний освітній і культурно-виховний процес, в якому один із учасників набуває досвіду, а інші створюють сприятливі умови для його реалізації, тобто реалізують необхідні для цього заходи. Учень здобуває нові або коригує наявні у нього знання, уміння, навички, освітні установки і соціальні позиції, удосконалює свої здібності і способи життєдіяльності, набуває досвіду творчих досягнень та емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього [5; 6].

Процес навчання слід розглядати як організований і планомірно керований процес, у якому основними елементами є мета, навчальна інформація, засоби педагогічної комунікації викладача і студента (учня), форма їхньої діяльності, способи здійснення педагогічного керівництва навчальною та іншими видами діяльності та поведінки учня.

У ракурсі нашого дослідження загальноосвітня школа як відкрита соціально-педагогічна система набуває новітніх ознак:

– зміна місії та функції школи;

- розвиток інноваційних процесів у коледжі, що потребують зміни поглядів на традиційний об'єкт управління;
- установлення нового типу зв'язків і взаємовідносин шкіл та органів управління освітою;
- формування нових правил економічної діяльності закладу освіти; зміна соціальних і життєвих орієнтацій учнів основної школи;
- перехід на нову концепцію організації навчального процесу і відповідні варіативні внесення до структури навчальних занять;
- зміна ставлення вчителів та учнів основної школи до управління.

Наведені ознаки ЗНЗ як складної соціально-педагогічної системи поступово стають або вже стали характерними для загальноосвітніх навчальних закладів I-III рівнів акредитації. За такої позиції визначальною є проблема адаптації системи управління до нових ознак суб'єкта управління, які б відповідали новим запитам об'єкта управління.

Основними характерними рисами управління загальноосвітньою школою на сучасному етапі визначаємо: запровадження державно-громадської системи управління закладом освіти; орієнтацію управління на розвиток закладу освіти; модернізацію організаційної структури управління; запровадження нових технологій управління загальноосвітнім навчальним закладом; коректне розмежування компетенції між органами управління та загальноосвітнім навчальним закладом

Сучасна педагогічна думка засвідчує зміну філософії «впливу» в управлінні освітою на філософію створення умов для взаємодії, співробітництва, партнерства, коли теорія управління освітою корелює з теорією менеджменту, що, своєю чергою, реалізує особистісну спрямованість, суттєво змінює стиль взаємин у вертикальній формі розподілу праці і дозволяє: створити атмосферу поваги, довіри й успіху кожного члена освітянського колективу; цілеспрямовано формувати культуру міжособистісного спілкування, створити сприятливий психолого-

педагогічний клімат для всіх учасників педагогічного процесу; реалізувати можливість розвитку особистості виховання на основі мотиваційних орієнтацій педагога.

При структуруванні навчального матеріалу з метою формування об'єктивного образу країни виокремлюємо вчитель має виокремити такі етапи: 1) визначення базового образу; 2) формування цілісного уявлення учнів про територію на основі базового образу [1].

Однією з передумов ефективності формування країнознавчих знань учнів основної школи під час вивчення географії нами визначено низку функцій навчально-виховного процесу, якими є:

- систематизувальна – сприяє забезпеченню системності здобуття учнями країнознавчих знань, формуванню відповідних умінь і практичних навичок на основі активізації їхньої пізнавальної діяльності, і, як результат, виконанню індивідуально чи в учнівському колективі навчально-пізнавальної і соціально-значущої роботи, звісно, у межах здійснених вчителями загальноосвітньої школи виховних впливів;

- інформаційна – забезпечує сприятливі умови для досягнення просвітницького, освітнього і виховного ефекту, який детермінує якісні зміни у творчій пізнавальній активності учнів;

- розвивально-виховна – сприяє ефективному формуванню найважливіших рис творчої, соціально активної, гармонійно-розвиненої й морально-вихованої особистості учня;

- інтегровальна – полягає в індивідуальній чи колективно організованій навчальній діяльності учнів у загальноосвітній школі, основою якої є педагогічна (виховна) дія, спрямована на відбір і конструювання навчального змісту з різних інформаційних джерел, що забезпечує їх системне засвоєння, а отже, сприяє формуванню наукового світогляду, активної життєвої позиції й високого рівня моральної вихованості;

- трансформаційна – забезпечує ефективні умови для трансформації

(перетворення) авторитарних світоглядних знань та ідей про навколишній світ, історичні явища, події та їх наслідки в гуманістичні, а також ціннісних орієнтацій в суспільно значущі. Вироблення на їх основі власної соціально активної позиції, творчого ставлення до будь-яких проявів своєї життєдіяльності на основі активізації її творчого пізнавального потенціалу;

- корегувальна – сприяє створенню ефективних умов для застосування вчителем усіх можливих форм, методів, засобів і педагогічних умов організації навчальної діяльності учнів у загальноосвітній школі, спрямованої на активізацію їхнього творчого пізнавального потенціалу.

Управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів основної школи має враховувати те, що вітчизняна система освіти існує нині в двох режимах одночасно: функціонування і розвитку (модернізації). Актуальним є впровадження інноваційних форм навчальної діяльності, що мають на меті індивідуальний розвиток особистості учня, чому сприятиме розроблення підручників нового покоління.

Традиційна класно-урочна система з її спрямуванням на колективну навчальну діяльність виконувала своє призначення в індустріальному суспільстві, коли шкільний клас був прототипом виробничого цеху, а школа – підприємства. Інформаційне суспільство для досягнення колективної мети потребує залучення до участі кожної особи в загальній справі, що висуває інші вимоги до компетентності випускника коледжу, які полягають у вмінні скоригувати індивідуальну траєкторію навчання учня.

Потрібно наголосити, що рівень сформованості країнознавчих знань у процесі навчання географії перебуває у пропорційному взаємозв'язку з рівнем пізнавальної діяльності у процесі засвоєння знань і творчого перетворення дійсності за допомогою здобутих знань. У зв'язку з цим правомірною бачиться позиція розмежування подання країнознавчої інформації за допомогою завдань відповідно до репродуктивного, конструктивного (евристичного) і творчого рівнів.

Досягнення креативного рівня сформованості знань у процесі пізнавальної діяльності передбачає розвиток інтелектуальних здібностей суб'єкта навчання шляхом засвоєння теоретичних понять, оперування ними, застосування високої активності у сприйнятті матеріалу, його аналізу й застосуванню на практиці, формування сили волі, самоконтролю, внутрішньої мотивації.

Актуалізація проблеми розвитку й реалізації творчого пізнавального потенціалу людини зумовлена конкретними чинниками й тенденціями еволюції сучасного українського суспільства і, насамперед, загостренням конфліктів у стосунках між людьми, суспільством і природою, змінами соціокультурних очікувань, мислення і способу буття, що позначаються безпосередньо на організації і функціонуванні системи освіти й вихованні підростаючого покоління.

Значне поліпшення результатів навчання щодо формування країнознавчих знань у процесі вивчення географії пов'язане зі структуруванням змісту навчального матеріалу.

Його основу становить логіко-дидактичний аналіз, що забезпечує:

- 1) визначення логічної структури навчального матеріалу;
- 2) виокремлення основного змісту і принципового витлумачення його;
- 3) з урахуванням навчально-виховної мети вивчення основного матеріалу визначення провідних методів навчання;
- 4) добір адекватних змістові й виокремленому методові навчання й виховання засобів і прийомів навчання й виховання.

Поступове звуження сфери застосування директивних методів управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів основної школи I-III рівнів акредитації ставить висуває перед вітчизняною середньою освітою вимогу формувати новий тип управлінських відносин. Теорія та практика освітянського управління в Україні свідчать про те, що процес гуманізації управлінських відносин у сфері освіти безпосередньо пов'язаний не лише зі

змінами структурно-функціонального характеру, а й з формуванням нової управлінської етики. Елементи власне владного розпорядження, основою яких є використання тих чи інших розпорядчих ресурсів, поступово зникатимуть по мірі отримання суб'єктами освітянської діяльності ресурсної та функціональної самостійності. Чинники міжособистісної комунікації, основою якої є взаємні інтереси і взаємна зацікавленість у спільних діях та результатах, поступово стануть домінуючими в управлінських відносинах.

Оцінювання діяльності ЗНЗ (загальноосвітнього навчального закладу) як центральної ланки системи управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів основної школи в широкому сенсі; оцінювання рівня сформованості країнознавчих знань учнів основної школи в умовах управління навчально-пізнавальною діяльністю засобами підручника – у вузькому сенсі, – можна проводити за такими показниками:

1. Досягнення поставленої мети, виконання державних освітніх стандартів, реалізація індивідуальних можливостей учнів; задоволення освітніх потреб учнів основної школи та батьків.

2. Якісне викладання характеризують ефективним використанням педагогічних засобів виховання, навчання та розвитку, які адекватні індивідуальним особливостям учнів основної школи і надають змогу досягти поставленої мети.

3. Ефективне управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів основної школи в умовах навчально-пізнавальної діяльності забезпечує високий рівень засвоєння змісту навчання (знання, способів діяльності, досвіду творчої роботи, емоційно-оціночних взаємовідносин), фізичного, психологічного, етичного і суспільного розвитку, якого учень досягає на різних етапах освітнього процесу відповідно до індивідуальних особливостей розвитку, прагнення і мети виховання та навчання.

Прогностичні вектори управління процесом формування країнознавчих понять учнів основної школи засобом підручника в умовах навчально-пізнавальної діяльності охоплюють широке поле питань:

- прогнозування успішності педагогічної діяльності;
- проблема розвитку здатності прогнозування;
- експериментальне дослідження ролі засад прогнозування в діяльності сучасного вчителя-предметника;
- прогнозування розвитку самостійної роботи з підручником учня основної школи;
- прогнозування класним керівником розвитку оцінювання й самооцінювання учнів основної школи під час формування країнознавчих понять;
- вплив різної мотивації на прогнозування учнями основної школи результатів навчальної діяльності під час роботи з підручником;
- прогнозування швидкості запам'ятовування учнями основної школи навчального матеріалу, структурованого відповідно до чинної програми й поданого в підручнику.

Висновки. Означений вид управління здійснюється за закономірностями соціального управління як такого. У цьому вимірі його можна розглядати як важливу складову загальної освітньої політики держави, оскільки запропонована модель формування країнознавчих понять в умовах навчально-пізнавальної діяльності учнів основної школи засобом підручника уможливорює своє функціонування у двох режимах: 1) функціонування і 2) розвитку. У першому випадку об'єктом управління є навчально-виховний процес та засоби, що його забезпечують; у другому – якісні зміни у змісті, організації і технологіях навчально-виховного процесу. Мета в цьому випадку визначається як нарощування освітнього потенціалу, підвищення його ефективності.

Обґрунтована модель управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів основної школи у процесі формування країнознавчих понять ураховує соціокультурний чинник, що детермінує функціонування вітчизняної системи середньої освіти у двох режимах одночасно: функціонування і розвитку (модернізації): трансформуючи досягнення набутого педагогічного досвіду, вона водночас адаптується до сучасних вимог і міжнародних стандартів.

Література:

1. Андрущенко В. Два погляди на проблему розвитку освіти України у XXI столітті: офіційний та опозиційний / В. Андрущенко // Сучасна українська політика: Політики і політологи про неї. – Київ, 2001. – № 3. – С.14-28.
2. Андрущенко В. Освіта України XXI століття: головні пріоритети / В. Андрущенко, О. Огнев'юк // Стратегія українського державотворення. Філософсько-політологічний та економічний аналіз (Філософія. Економіка. Політика. Освіта) : зб. наук. пр. – Київ-Полтава : «АСМІ», 2000. – С.64-77.
3. Астахова К. В. Трансформація вищої освіти вимагає трансформації управління вищою школою / К.В. Астахова // Педагогіка і психологія. – 2002. – № 3. – С. 19-22.
4. Атаманчук П. С. Управління процесом навчально-пізнавальної діяльності / П. С. Атаманчук. – Кам'янець-Подільський : Абетка-Нова, 1997. – С. 4.
5. Жук А. Я. Щодо проблем реформування системи управління освітою / Н.К. Желябіна, М.П. Ревун // Управління національною освітою в умовах становлення і розвитку української державності : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (28-30 жовтня 1998). – К. : МО України, АПН України, ДАККО, ІЗМН, 1998. – С. 71-76.

6. Калініна Л. Специфіка інформаційного управління закладами освіти / Л. Калініна // Освіта і управління. – 2003. – Т. 6. – Число 3. – С. 47-48.
7. Кураков Л. П. Проблемы управления высшей школой на современном этапе / Л.П. Кураков. – М. : Республика, 1995. – 157 с.
8. Нейматов Я. М. Образование в XXI веке: тенденции и прогнозы / Я.М. Нейматов. – М. : Алгоритм, 2002. – 479с.